

Людмила РОЖКОВА

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства

Сумський національний аграрний університет, (Суми)

«НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЙ ЗА ГРАТАМИ»: ПОСТАТЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА У ВИДАННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Опозиційний рух, що розгортався в Україні у 1960-х - 1970 – х рр., мав значну інформаційну підтримку української діаспори. Найвідомішими видавництвами на американському континенті, що діяли в другій половині ХХ століття і публікували твори самвидаву, були «Смолоскип» (Балтимор), «Пролог» (Нью-Йорк), в Європі – видавництво «Сучасність» у Мюнхені, українські видавництва у Великій Британії, Франції. Закордонні видавництва поширювали та перекладали праці ідеологів руху опору, діячів української діаспори та сприяли їх повторному ввезенню в Україну. Найбільше друкованих видань із закордону потрапляло через Польщу та Чехословаччину¹. До виконання обов'язків кур'єрів залучали (залежно від обставин) радянських моряків, туристів, спортсменів.

Створене 1968 р. видавництво «Сучасність» діяло як продовження видавництва «Пролог» (існувало у США з 1953 р.). Протягом приблизно двох десятиліть у ньому з'явилося понад 60 книжок з літератури, мистецтва, політики. Окрім творів діячів української діаспори та заборонених в УРСР авторів, «Сучасність» публікувала праці діячів руху опору П. Григоренка, І. Калинця, В. Стуса, Т. Ходорович.

Першим документальним виданням про арешти української інтелігенції 1965 - 1966 рр. був збірник «Лихо з розуму» (Портрети двадцяти «злочинців»), укладений з В'ячеславом Чорноволом та опублікований 1968 - 1984 рр. за кордоном². Автор, фаховий журналіст та редактор, зібрав біографічні довідки українських політв'язнів, а також їхні листи, звернення, літературні та художні твори. Голова правління українського незалежного видавництва «Смолоскип», літературознавець і громадсько-політичний діяч Осип Зінкевич (1925 – 2017 рр.), стверджував, що жодна українська публікація і жодна українська справа не здобула у Західному Світі в Америці і Канаді, такого колосального розголосу, як «Лихо з розуму» англійською мовою³. Після того, як книжку було надруковано за кордоном, міжнародна громадськість піднесла голос на захист

¹ Кіпіані В. Дисиденти. Уклад. І передмова В.Кіпіані. Харків. «Віват». 2021. С.138

² «Лихо з розуму» (Портрети двадцяти «злочинців»). Збірник матеріалів уклад В'ячеслав Чорновіл. 1968. Перша українська друкарня у Франції. 338 с.

³ Клочко Роман. Невидимий фронт. Як дисиденти боролися за незалежність України. К.:Віхола. 2023. С.99

ув'язнених. В. Чорновіл став лауреатом міжнародної премії для журналістів, що відстоюють права людини, а на Батьківщині отримав трьохрічний термін ув'язнення. Як згадував у середині 1990 –х рр. політик у вступі до так званого «нульового» числа газети «Час-тайм», «в період найпохмурішої реакції мені понад два роки судилося видавати нелегальний часопис «Український вісник» (1970 - 1972 рр.) - захилявне видання, що за кордоном дублювалося ще й англійською мовою»⁴. Протягом двох років вийшло друком чотири випуски.

Видання української діаспори організовували кампанії на підтримку переслідуваних в СРСР правозахисників. Після того, як історика Валентина Мороза, автора праці «Репортаж із заповідника імені Берія»⁵, а також інших творів, які розповсюджувалися у самвидаві засудили до 14 - ти років ув'язнення та заслання, В'ячеслав Чорновіл разом з Борисом Антоненком – Давидовичем та Іваном Дзюбою звернулися з протестом на ім'я міністра юстиції та прокурора УРСР. Це звернення, поширюване в Україні в машинописах, надруковано повністю у журналі «Сучасність», 1972 р., №2 та інших виданнях української діаспори. Як наслідок, справа Мороза набула значного резонансу за кордоном. Під тиском світової громадськості 1976 р. влада змушена була обміняти В. Мороза та ще чотирьох дисидентів на двох радянських агентів, засуджених у США за шпигунство. Громадсько - політичний діяч Ераст Гуцуляк згадував: «До Торонта приїхав Валентин Мороз, на підтримку якого ми їздили до Оттави під радянське посольство і вимагали звільнити його з тюрми, викрикуючи «КГБ-сет гім фрі»! («КГБ, дай йому свободу»)! Коли він приїхав, то його вітали як месію. Він був перший значний дисидент, який приїхав до Торонто»⁶. У видавництві «Сучасність» публікувалися уривки з праці В'ячеслава Чорновола «Правосуддя чи рецидиви терору» під назвою «Українська інтелігенція під судом КГБ», матеріали судових справ В.Чорновола, М. Масютка, М. Озерного⁷. У 1984 р. видавництвом «Сучасність» було видано книгу спогадів історика, учасника єврейського правозахисного руху, політв'язня (1974 - 1980 рр.) Михайла Хейфеца «Українські силуети». Розділи книги присвячені діячам руху опору та творцям українських смислів - Василеві Стусу, Миколі Руденку, Зоряну Попадюку, Василеві Овсієнку. Один з розділів має назву «В'ячеслав Чорновіл – зековський генерал». Наділяючи В. Чорновола таким «статусом», автор підкреслює його тотальне повстання проти режиму⁸. Разом з тим, за словами М. Хейфеца, цей статус забезпечував

⁴ Чорновіл В'ячеслав. Пульс української незалежності: колонка редактора/Вступ. Стаття та післямова Леся Танюка. К.:Либідь. 2000. С. 14

⁵ Мороз Валентин. Есеї, листи й документи. Мюнхен. Сучасність. 1975. 288 с.

⁶ Гуцуляк Ераст. Моя дерев'яна валізка. Спомини. Рівне:Волинські обереги. 2009. С.89

⁷ Українська інтелігенція під судом КГБ. Матеріали з процесів В.Чорновола, М.Масютка, М.Озерного. Мюнхен. Сучасність.1970. 186 с.

⁸ Ковпак В.А. Смысловая матрица национальной информационно-коммуникационной деятельности послевоенной

багатство інформації: можливість робити огляд газети і журналів, працювати у місцевих читальнях, слухати новини радіо. «Чорновіл, хазяїн камери ПКТ, якій належало мати репродуктор, записував усі новини і тут таки диктував їх у коридор – усім камерам...» Називаючи В. Чорновола «хазяїном новин», «зеківським генералом», «мотором мордовських зон», автор порівнює В. Чорновола з національними героями - Ганді, Неру, Кеніатою. Журналіст і публіцист за покликанням, В. Чорновіл постає як національний поборник за ґратами:» відірваний у зоні від своєї дитини – «Українського вісника», він як бурундук, що опинився у клітці, безглуздо і затаєно крутив колесо заяв... Але що робити, коли заяви – єдиний жанр, дозволений військовополоненому дисидентів – журналістові»⁹. М. Хейфец, згадував про те, що в холодному мордовському карцері, де щодня проблемою було саме фізичне виживання, В. Чорновіл мріяв у майбутній вільній українській державі бути не президентом чи прем'єром, і навіть не головою облради чи депутатом парламенту, а тільки редактором серйозної незалежної газети. М. Хейфец розповів світу про «генерала» В. Чорновола, передбачаючи його велике політичне майбутнє. «Книга стала сигналом для світу про великих українців та українсько-єврейське порозуміння чи солідарність, що повстала у таборах та тюрмах». Таким чином, публікації видавництва «Сучасність», інших видавництв української діаспори підтримували рух опору в Україні, відкрили світу феномен «національного героя за ґратами».

Людмила РОЖКОВА.

«НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЙ ЗА ГРАТАМИ»: ПОСТАТЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА У ВИДАННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ».

У статті розглядається видавнича діяльність української діаспори, спрямована на підтримку руху опору 1960-х – 1980 –х рр.. Аналізується журналістська та політична діяльність В'ячеслава Чорновола та їх висвітлення у закордонних виданнях. Досліджуються основні публікації, присвячені лідерам правозахисного руху.

Ключові слова: В'ячеслав Чорновіл, діаспора, самвидав, видавництва, національний герой

Lyudmila Rozhkova.

"NATIONAL HERO BEHIND BARS": THE FIGURE AND ACTIVITIES OF VYACHESLAV CHORNOVYL IN THE PUBLICATIONS OF THE UKRAINIAN DIASPORA."

The article examines the publishing activities of the Ukrainian diaspora aimed at supporting the resistance movement of the 1960s - 1980s. The journalistic and political activities of Vyacheslav Chornovil and their coverage in foreign publications are analyzed. The main publications dedicated to the leaders of the human rights movement are studied.

Key words: Vyacheslav Chornovil, diaspora, samizdat, publishing houses, national hero